

२२ मार्च या जागतिक जलदिनानिमित्त
जल जागृती सप्ताह साजरा करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

जलसंपदा विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : संकीर्ण-२०१६/(प्र.क्र.०७/१६) लाक्षेवि (आस्था)

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२

दिनांक: ११ फेब्रुवारी, २०१६

प्रस्तावना

सजीवांच्या अस्तित्वासाठी पुरेशा स्वच्छ पाण्याची उपलब्धता न झाल्यास त्याचे अस्तित्व धोक्यात येऊ शकते. गेल्या काही काळात नैसर्गिक बदलामुळे पावसाचे प्रमाण व वेळा अनिश्चित झाल्याने पाण्याचे नियोजन करणे अडचणीचे झाले आहे. राज्यात गेल्या काही वर्षात निर्माण होणाऱ्या सततच्या अवर्षण परिस्थितीमुळे पाणी टंचाईमुळे पाणी टंचाईचे संकट वाढत आहे.

राज्यातील सिंचन व बिगर सिंचनाचा पाण्याचा प्रश्न सोडविण्यासाठी आवश्यक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्याचे सर्वतोपरी प्रयत्न शासनामार्फत केले जात आहेत. मात्र पाणी टंचाईचे प्रश्न सोडविण्यासाठी जनतेचा सक्रिय सहभाग व सहकार्य मिळाल्या शिवाय पाण्याचे प्रश्न संपणार नाहीत. त्यासाठी पाण्याची उपलब्धता व पाणी वापराचे नियोजन, पाण्याचा अपव्यय टाळणे, पाण्याचा गरजेपुरता वापर करणे, नैसर्गिक जलस्रोत, नद्या व जलाशयाचे प्रदुषण रोखणे, पायाभूत सुविधांचे संरक्षण करणे, पाण्यासंबंधी कायदे व नियमांचे पालन करणे याबाबत समाजात जागृती व साक्षरता निर्माण होण्याची गरज आहे. त्यासाठी सतत विशेष प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे, असे निदर्शनास आले आहे.

२२ मार्च हा दिवस “ जागतिक जलदिन” म्हणून साजरा केला जातो. त्याचे औचित्य साधून प्रतिवर्षी दि. १६ ते २२ मार्च हा सप्ताह संपूर्ण राज्यात “जल जागृती सप्ताह” म्हणून साजरा करण्याचे नियोजित आहे. त्यानुषंगाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात आला आहे.

शासन निर्णय :-

१.० राज्यात सर्वत्र प्रतिवर्षी दि.१६ ते २२ मार्च या कालावधीत “जल जागृती सप्ताह” साजरा करावा. जल जागृती सप्ताहमध्ये राज्यस्तरावर, विभागस्तरावर, जिल्हा, तालुका व गाव पातळीवर सर्व शासकीय, निमशासकीय कार्यालयामार्फत जलजागृती उपक्रम राबवावेत.

२.० जल जागृती सप्ताहमध्ये राज्यातील पाण्याशी संबंधित प्रशासकीय विभागामार्फत खालीलप्रमाणे उपक्रम राबवावेत.

२.१ जलसंपदा विभाग

सिंचनासाठी पाणी वापरासंबंधित कायदे व नियमाबाबत लाभधाराकांमध्ये जागृती निर्माण करणे, सिंचन प्रकल्पाची रचना, धरण व कालव्याचे संरक्षण करण्याची गरज, कालवा फुटीच्यावेळी घ्यावयाची दक्षता, सिंचन व्यवस्थापनाच्या शिस्तीचे पालन करणे, पाणी वापर संस्थांचे महत्त्व व त्याचे फायदे पाण्याचा अपव्यय टाळण्यासाठी घ्यावयाची दक्षता, सूक्ष्म सिंचन पद्धती अमलात आणण्याची गरज, भूजल व कालव्याच्या पाण्याचा संयुक्त वापराचे नियोजन, को.प. बंधाऱ्यांचे सिंचन व्यवस्थापन, बंधाऱ्यात दरवाजे बसविणे व काढण्याचे तंत्र इत्यादीबाबत समाजात जागृती निर्माण करण्याच्या दृष्टीने जलसंपदा विभागामार्फत विविध उपक्रम राबवावेत. त्यासाठी जिल्हापातळीवर, तालुका पातळीवर, गाव पातळीवर लोकप्रतिनिधी व लाभधारकांचे

मेळावे / चर्चा / व्याख्याने आयोजित करावीत. जिल्हापातळीवर अधीक्षक अभियंता, तालुका पातळीवर कार्यकारी अभियंता यांनी, जिल्हापरिषद मतदार संघामध्ये उप अभियंता व गावपातळीवर शाखा अभियंता/सहाय्यक अभियंता यांनी विविध कार्यक्रमाचे नियोजन करावे, मुख्य अभियंत्यांनी वरीलप्रमाणे कार्यक्रमाचे सविस्तर नियोजन करून त्याचे सनियंत्रण करावे.

लाभक्षेत्रातील रस्त्याच्याकडेने दर्शनी भागात भिंतीवर ठळक अक्षरात घोषवाक्ये, माहिती गडद रंगाने लिहावी. शाळा व कॉलेजच्या आवारात, ग्रामपंचायत कार्यालये, तलाठी कार्यालये या ठिकाणी भिंतीफलके लावावीत.

धरण व कालव्यांवर शेतकऱ्यांच्या सहली आयोजित करून त्यांना प्रकल्पाबाबत माहिती दयावी, ज्या प्रकल्पांच्या चित्रफिती केल्या असतील त्या दूरदर्शनवर प्रसारित कराव्यात. स्थानिक वृत्तपत्रामध्ये लेख प्रसिध्द करावेत. माध्यमांना मुलाखती देऊन जल जागृतीसप्ताहाचे महत्त्व विषद करावे. जल जागृती सप्ताहाचा उपक्रम मधून पुढील वर्षी उपलब्ध पाण्यातून किमान १० % सिंचन क्षेत्र वाढविण्याचे उद्दिष्ट ठेवावे.

२.२ कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय विभाग.

पारंपारिक प्रवाही सिंचनामध्ये पाण्याची बचत करण्याचे उपाय, सुक्ष्म सिंचन पद्धतीचे फायदे, उपलब्ध पाण्यामध्ये घ्यावयाची विविध पिके, पिकांसाठी पाण्याची नेमकी गरज व त्याच्या वेळा, निर्मित सिंचन क्षमतेचा वापर करण्यासाठी शेतकऱ्यांच्या स्थानिक अडचणीबाबत मार्गदर्शन, शासनाच्या विविध उपक्रमाची माहिती देणे, इत्यादी उपक्रम राबवावेत. त्यासाठी जिल्हा पातळीवर, तालुका पातळीवर विविध चर्चासत्रे, बैठका, व्याख्याने, मेळावे आयोजित करावे. त्यामध्ये सिंचनाच्या पाण्याची बचत व सुक्ष्मसिंचन पद्धतीचा प्रसार हे मुद्दे असावेत

विभागीय पातळीवर कृषी आयुक्तामार्फत, जिल्हा पातळीवर जिल्हा कृषी अधिकारी, तालुका पातळीवर तालुका कृषी अधिकाऱ्यांमार्फत कार्यक्रमाचे व गावपातळीवर कृषी सहायकामार्फत कार्यक्रमाचे आयोजन केले जावे.

वरील उपक्रम राबविण्यासाठी रस्त्याच्याकडेने घोषवाक्ये लिहिणे, प्रसार माध्यमातून मुलाखती देणे, वृत्तपत्रातून लेखे प्रसिध्द करणे, ग्रामपंचायती, तलाठी कार्यालये, शाळा महाविद्यालयाच्या आवारात माहिती दर्शक भिंतीफलके लावणे इत्यादी कार्यक्रम राबविणे.

२.३ पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग / नगर विकास विभाग

नागरी भागात घरगुती पाणी वापरात बचतीचे उपाय, पाण्याचा अपव्यय टाळणे, वितरण व्यवस्थेमधील पाणी नाश टाळण्यासाठीचे उपाय याबाबत जागृती निर्माण करण्याचे उपक्रम राबवावेत, ग्रामीण भागातील पाणी पुरवठा योजनांचा उद्भव व तेथील यंत्रणा कार्यक्षम ठेवण्यासाठी घ्यावयाची काळजी, टंचाई भागात पाणी पुरवठ्याची व्यवस्था, उपलब्ध पाण्याच्या काटकसरीने वापर, उद्भववाचे मजबुतीकरण करणेचे उपाय याबद्दल जागृती निर्माण करण्याच्या दृष्टीने उपक्रम राबवावेत.

अवर्षण परिस्थितीमध्ये घरगुती वापरासाठी उपलब्ध असलेले पाणी दिर्घ काळ टिकून राहण्याच्या दृष्टीने जागृती निर्माण करणे, त्यादृष्टीने गांवामध्ये, शहरांमध्ये, प्रत्येक वार्डातील लोकांशी थेट संपर्क करून त्यांच्यात जागृती निर्माण करावी, त्यासाठी गल्लोगल्ली व गृहनिर्माण संस्थामध्ये चर्चासत्रे / व्याख्याने आयोजित करावीत. रस्त्यांच्याकडेने दर्शनी भागात पाणी बचतीचे व स्वच्छतेबाबत घोषवाक्ये व माहिती ठळकपणे लिहावी. शहरी हद्दीत बांधकाम, उद्याने व स्वच्छतेसाठी भूजलाचा वापर करणे, शहर हद्दीतील नाले व नद्यांचे प्रदुषण रोखणे, पावसाळ्यात पाण्याचे संवर्धन इत्यादी उपाययोजनेचे महत्त्व स्पष्ट करावे, मिटरद्वारा पाणी पुरवठा हा पाणी बचतीचा अंतिम उपाय आहे. त्याबाबतचे फायदे व गरज याबद्दल जागृती निर्माण करावी.

जिल्हा व तालुका मुख्यालया, मोठी गावे या ठिकाणी सर्वत्र उपक्रम राबवावे. महानगर पालिकेचे आयुक्त व नगर पालिकांचे मुख्याधिकारी यांचेवर शहर हद्दीत जल जागृती सप्ताह मध्ये विविध कार्यक्रम राबविण्याची जबाबदारी राहिल. प्रादेशिक नळ पाणी पुरवठा व ग्रामीण नळ पाणी पुरवठा या बद्दल गाव स्तरावर जिल्हापरिषदेच्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी उपक्रम राबवावेत. याउपक्रमाद्वारे पुढील वर्षी घरगुती पाणी वापरांत किमान १० % पाणी बचतीचे उद्दिष्ट ठेवावे.

२.४ पर्यावरण विभाग, उद्योग विभाग

सध्या घरगुती व उद्योगासाठी पाण्याचा जेवढा वापर होतो त्यापेक्षा जास्त पाण्याचा नाश सांडपाणी नैसर्गिक प्रवाहात मिसळल्याने होणाऱ्या प्रदुषणामुळे होतो असे निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे नैसर्गिक प्रवाहाचे प्रदुषण रोखणे हे मोठे आव्हान निर्माण झाले आहे.

शासन पातळीवरून याबाबत विविध उपाय योजिले गेले आहेत. तथापि स्थानिक लोकांनी या कार्यात सक्रिय सहभाग घेतल्यास निश्चितपणे प्रदूषण कमी होऊन नैसर्गिक प्रवाह स्वच्छ राहू शकतील. त्यादृष्टीने पर्यावरण विभागामार्फत लोकजागृतीचे उपक्रम राबवावेत. त्यासाठी शहर हद्दीतील नदी नाल्याच्याकडेने स्थानिक लोकांच्या दिंडया आयोजित करणे, प्रदुषणाच्या उद्भववास भेट देणे, तेथील उद्योगपतींना समुहाने भेटणे, दुषीत पाणी नैसर्गिक प्रवाहात सोडल्याने होणाऱ्या दुष्परिणामाची कल्पना उद्योगपतींना / व्यवस्थापनास देणे, यांच्याकडून प्रदुषण न करण्याची लेखी हमी घेणे, लेखी हमी नुसार प्रदुषण कमी करणाऱ्या व्यवस्थापनाची / उद्योगपतीचे जाहिर अभिनंदन करणे, प्रदुषण करणाऱ्यांना पुन्हा विनंती करणे, त्यांचेवर कायदेशीर कार्यवाही करणे, जनशक्तीचा दबाव निर्माण करून तो टिकवून ठेवणे, प्रदुषण नियंत्रणाबाबत स्वयंसेवीसंस्थेचे पथक करणे, इत्यादी उपक्रम राबविण्यात यावेत.

प्रसार माध्यमातून लेख लिहिणे, दूरदर्शनवरून चर्चाचे आयोजन करणे, रस्त्याच्याकडेने घोषवाक्य लिहिणे, गृहनिर्माण संस्था, कारखाने / उद्योगांच्या आवारात भिंती फलके लावणे, इत्यादी उपक्रम राबवावेत. महानगर पालिका, नगर पालिका, शहरे यामधील नैसर्गिक प्रवाहाचे प्रदुषण रोखण्याची जबाबदारी संबंधित प्रशासन प्रमुखावर राहिल. कारखाने व उद्योगामार्फत होणारे प्रदुषण रोखण्यासाठीची जबाबदारी उद्योग विभागावर राहिल, त्यादृष्टीने त्यांनी क्षेत्रिय स्तरावर कार्यक्रमाचे नियोजन करावे.

२.५ शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग

शिक्षणाच्या माध्यमातून भावी पिढी निर्माण होत असते. जलसप्ताहच्या कार्यक्रमाच्या आयोजनातून सर्व स्तरातील विद्यार्थ्यांमध्ये पाण्याचे महत्त्व, पाण्याचे संवर्धन, प्रदुषण, पाण्याची गुणवत्ता या विषयी जागृती निर्माण होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शालेय स्तरावर याविषयी चित्रकला स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, व्याख्याने, वकृत्व स्पर्धा, शालेय सहली, प्रदर्शन या माध्यमातून जागृती करावी. जलदिंडी च्या माध्यमातून नदी, जलशुद्धीकरण प्रकल्प या ठिकाणी भेटी आयोजित कराव्यात. सप्ताहाचे दरम्यान सकाळी प्राथनेचे वेळी जलप्रतिज्ञा द्यावी.

महाविद्यालयामध्ये वकृत्व स्पर्धा, व्याख्याने, जलसाहित्य संमेलन, प्रदर्शन, जलसंपदा प्रकल्पांना, जलशुद्धीकरण प्रकल्पास भेटी देणे असे उपक्रम राबवावेत. वैद्यकीय महाविद्यालयामध्ये प्रदुषित पाण्यामुळे होणाऱ्या आजाराची माहिती द्यावी.

२.६ ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग

ग्रामीण भागातील प्रत्येक नागरिकांपर्यंत जलयुक्त शिवार व जल साक्षरता उपक्रम पोहचविण्यासाठी उपक्रम हाती घ्यावेत. त्यासाठी जिल्हापरिषदेमार्फत तालुकास्तरावर व गाव पातळीवर कार्यक्रम घ्यावेत. जिल्हापरिषदेच्या सर्व शाळांमध्ये वरीलप्रमाणे उपक्रम राबवावेत. विहीर पुर्नःभरण, विधन विहीर पुर्नःभरण यांची प्रात्यक्षिके ग्राम पातळीवर आयोजित करावी. जलसंधारणची कामे, जलयुक्त शिवार प्रकल्पांना भेटी देणे व शिवार फेरी, या सारख्या कार्यक्रमाचे आयोजन करावे. गावातील बसस्थानक, चावडी, ग्रामपंचायत कार्यालय, शाळा या सार्वजनिक ठिकाणी घोषवाक्ये व भिंतीफलक लावावेत. प्रत्येक गावाच्या पाण्याचा जललेखा तयार करून त्याचे वाचन करावे. त्याची माहिती नागरीकांना द्यावी. गावाचा जललेखा ही संकल्पना जनतेत रुजवावी.

२.७ माहिती व जनसंपर्क विभाग

जल जागृती सप्ताहमध्ये होणाऱ्या विविध कार्यक्रमांना दुरवर प्रसिध्दी देण्याच्या दृष्टीने नियोजन करावे, जल जागृती प्रभावी होण्यासाठी परिणामकारक चित्रफीती, जाहीराती तयार करून त्या दूरदर्शन व आकाशवाणीवरून या सप्ताहमध्ये प्रसारित कराव्यात. या सप्ताहमध्ये पहिल्या दिवशी दि.१६.०३.१६ रोजी मा. मुख्यमंत्री व इतर दिवशी दररोज एका विभागाच्या मंत्र्याची मुलाखत / संदेश दूरदर्शन वरून प्रसारीत करण्याच्या दृष्टीने नियोजन करावे.

३.० जल जागृती सप्ताहाचा शुभारंभ मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या संदेशाने होईल. त्याच वेळी जिल्हा स्तरावर सप्ताहाचा शुभारंभ करण्यात यावा. शुभारंभाचे वेळी जलप्रतिज्ञेचे सामूहिक वाचन करावे. कार्यक्रमास जिल्हास्तरावरील लोकप्रतिनिधी, महानगर पालिकेचे पदधिकारी, प्रशासकीय अधिकाऱ्यांनी सहभाग घ्यावा. जल जागृती सप्ताहाचा समारोप दि.२२ मार्च या दिवशी जागतिक जलदिनी पालकमंत्र्यांच्या संबोधनाने होईल. शुभारंभ व समारोपाच्या कार्यक्रमाचे आयोजन जलसंपदा विभागने करावे. महानगरपालिका व नगर पालिका, नगर परिषद स्तरावर शुभारंभ व समारोप कार्यक्रमाचे आयोजन महापौर / नगराध्यक्ष/सरपंच यांचे संबोधनाने स्वतंत्रपणे करावे.

४.० वरील परिच्छेदामध्ये नमूद केलेल्या मार्गदर्शनानुसार जल जागृती सप्ताहाचे आयोजन करण्याबाबत संबंधित विभागाच्या अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव यांनी दि.१५.०२.२०१६ पर्यंत सविस्तर परिपत्रक स्वतंत्रपणे निर्गमित करून सविस्तर सूचना निर्गमित कराव्यात.

५.० प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये विविध विभागामार्फत वरील सूचनेप्रमाणे जल जागृती सप्ताह राबविण्यासाठी समन्वयाचे काम जिल्हाधिकाऱ्यांनी करावे. त्यासाठी जिल्हाधिकारी यांनी जिल्ह्यातील सर्व संबंधित विभाग, नागरीकांचे प्रतिनिधी, तज्ञ व्यक्ती व प्रसार माध्यमाचा समावेश असणारी समिती स्थापन करावी. समिती मार्फत सप्ताहातील कार्यक्रमाचे नियोजन व अंमलबजावणी करावी.

प्रत्येक महसूल विभागात जल जागृती सप्ताहमध्ये उत्कृष्ट कार्य करणाऱ्या एका जिल्ह्याची निवड महसूल आयुक्त यांनी करून शासनास शिफारस करावी. शासन स्तरावरून राज्यातील तीन जिल्ह्यांचा यथोचित गौरव महाराष्ट्र दिनी करण्यात यावा.

६.० जल जागृती सप्ताह साजरा करण्यासाठी येणारा खर्च संबंधित विभागांनी त्यांचेकडे उपलब्ध असलेल्या अनुदानातून करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६०२१११७३२०६८३२७ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(स.कों.सब्बीनवार)
शासनाचे उप सचिव

प्रत,

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
२. सर्व मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
३. मा.मंत्री, जलसंपदा विभाग, यांचे खाजगी सचिव
- ४ अ.मु.स. (कृषी), कृषी व पशुसंवर्धन विभाग, यांचे स्वीय सहायक
५. अ.मु.स. (पर्यावरण), पर्यावरण विभाग, यांचे स्वीय सहायक
६. मा.प्रधान सचिव (जलसंपदा) यांचे स्वीय सहायक
७. मा.प्रधान सचिव (उद्योग), उद्योग व व कामगार विभाग, यांचे स्वीय सहायक
८. मा.प्रधान सचिव (नगर विकास विभाग) यांचे स्वीय सहायक
९. मा.प्रधान सचिव (शालेय शिक्षण विभाग) यांचे स्वीय सहायक
१०. मा. प्रधान सचिव (उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, यांचे स्वीय सहायक
११. मा.प्रधान सचिव (ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग) यांचे स्वीय सहायक

१२. मा.सचिव (पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग) यांचे स्वीय सहायक
१३. मा.सचिव (लाक्षेवि) यांचे स्वीय सहायक
१४. महासंचालक (मावज) माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, यांचे स्वीय सहायक
१५. सचिव जलसंधारण विभाग, मंत्रालय,
१६. सर्व कार्यकारी संचालक, जलसंपदा विभाग
१७. महासंचालक, जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था, (वाल्मी) औरंगाबाद
१८. महासंचालक, महाराष्ट्र अभियांत्रिकी प्रशिक्षण प्रबोधिनी (मेटा) नाशिक
१९. महासंचालक, महाराष्ट्र अभियांत्रिकी संशोधन संस्था (मेरी) नाशिक
२०. सर्व विभागीय आयुक्त,
२१. सर्व आयुक्त, महानगर पालिका,
२२. सर्व मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग
२३. सर्व जिल्हाधिकारी
२१. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हापरिषद
२२. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, नगर परिषद
२३. सर्व सह सचिव / उप सचिव / जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२४. उप सचिव (कृषी विभाग / पर्यावरण विभाग, नगर विकास विभाग/ उद्योग/पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग/)
२५. महासंचालक (मावज) माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, यांचे स्वीय सहायक
२६. सर्व अधीक्षक अभियंता, जलसंपदा विभाग
२७. सर्व कार्यकारी अभियंता, जलसंपदा विभाग
२८. अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी / जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२९. निवड नस्ती.